

КУПУВАНЕ И ПРОДАВАНЕ НА ГЛАСОВЕ: ПРАКТИКИ И ПРЕВЕНЦИЯ

Алеко Стоянов

УНСС, бакалавър, сп. „Европеистика”

Резюме

Купуването и продаването на гласове се утвърди като масова практика в България по време на избори – били те парламентарни, местни или президентски. Този хроничен процес, траещ вече повече от 20 години, продължава да подкопава основите на българската демокрация и да задушава опитите за изграждането на България като модерна европейска държава. В настоящата разработка е направен опит да се анализира този феномен като се открият причините за търговията с гласове, формите (схемите) на покупко-продажба и същевременно с това да се дадат предложения и препоръки за преодоляване на тази порочна практика.

VOTE BUYING: PRACTICES AND PREVENTION

Summary

Vote buying has become a common practice in Bulgaria during elections – whether parliamentary, local or presidential. This chronic process lasting more than 20 years continues to undermine the foundations of Bulgarian democracy and stifles attempts to build Bulgaria as a modern European state. In this paper an attempt is made to analyze this phenomenon by identifying the reasons for trading votes, forms (patterns) of purchase and at the same time to give suggestions and recommendations to overcome this vicious practice.

На 10 ноември 1989 г. беше сложен край на еднопартийното управление на Българската комунистическа партия, с което се възроди плуралистичната демокрация в България. Една от нейните основни особености е правото, което тя дава на всеки пълнолетен гражданин (който не е поставен под запрещение) да участва в избори за местни и държавни органи.¹

Свободният избор е ключов за функционирането и стабилността на демократичната система като такава. За съжаление, в последните вече 22 години продължавате да сме свидетели на подмяна на вота на гражданите, упражняване на натиск

(понякога и физически) върху избирателите да гласуват (или пък да не гласуват) за определена партия или кандидат. Макар и последният метод да е ефикасен, то много по-ефективно се оказва купуването на гласа на избирателя. За да разберем на какво се дължи този „успех“ е необходимо да разгледаме причините, които карат хората да продават гласа си.

Противно на широко разпространеното мнение, че търговията с гласове се е появила в последните двадесетина години, информация за подобни порочни практики съществува още от края на XIX и началото на XX век. Има сведения как държавните горски и данъчни власти са увеличавали значително броя на съставените актове преди избори, като на нарушителите се е казвало, че актът ще бъде унищожен само ако гласуват за правителството. Освен този своеобразен изборен рекет, още през 20-те години на XX век са се давали множество парични средства за избори и подкупи, като се е стигало дори и до предоставяне на привилегии за електората – напр. сечене на дървесина в държавни и общински гори.²

Освен гореизложените исторически причини, политическите, икономическите и социалните фактори също създават благодатна почва за търговията с гласове в България. От една страна е политическата класа, която е възприела порочната практика на купуване на гласа на избирателя, за да си гарантира определени позиции на властовата арена. От друга е болезненият икономически преход от планова към пазарна икономика, който оказва силно негативно влияние върху средностатистическия българин – понижаване на доходите, намаляване на покупателната способност, което доведе и до увеличаване на бедността и отчаянието сред българското население. Това опосредства силната социална маргинализация, лумпенизация на част от социалните слоеве и доведе до по-голяма склонност към продажба на гласовете по време на избори.

Има различни мотиви, за да са склонни някои граждани да „продадат“ гласа си. Една немалка част го правят с ясното съзнание, че ще вземат парите, но ще гласуват (или пък не) за този, за когото са си наумили. За друга част от тях да продадеш гласа си е своеобразна форма на протест срещу системата – така те изразяват разочарованието си от политическата система, политическата класа и политическия процес в България.

През последните 22 години бяха използвани различни разновидности на покупко-продажба на гласове. Като най-популярни могат да се посочат три системи на нелегитимно набиране на гласове – системата на десетниците, системата на петдесетниците и печално известната „индийска нишка“.

При системата на **десетниците** лицето Х е „стотник“, а лицето У е „хилядник“. Всеки от тях трябва да намери по 10-15 души, които ще станат десетници на главния шеф в системата – партийният брокер. Той от своя страна е твърдият гарант, че всички набрани лица ще гласуват за „правилната“ партия. Десетниците пък трябва да осигурят по още 10-15 човека, които със сигурност ще гласуват за когото трябва. Особеното тук е, че хората в схемата на по-ниските нива не контактуват пряко със своите „началници“. По този начин тези, които реално контролират вота, остават в безопасност и рискът да бъдат заловени намалява. При системата на десетниците всеки получава толкова пари, колкото гласоподаватели е успял да купи. От друга страна, съответната партия или кандидат увеличава процентите си, с което нараства и шансът за успех на съответните избори.³

Системата на **петдесетниците** е значително по-опростена, защото става въпрос за една „предизборна хватка“ по време на кампанията. Тя е свързана с подписване на договори за агитационна дейност на стойност от 150 лв. По силата на този договор възложителят или съответната партия раздава посочените пари (в случая 150 лв.) на хората за извършване на агитационна работа по време на предизборната кампания (разпространение на рекламни материали, беседи с избиратели и др.). Това обаче е класическа схема за „търговия с гласове“. Тя функционира по следния начин: първо, човекът, натоварен да разпространява материали и да провежда беседи с избирателите, срещу еднократен хонорар от 150 лв. съставя списък от 50 души, които се ангажира да „обработи“ в полза на съответната партия или коалиция; второ, получил веднъж потвърждението им, „възложителят“ брои на ръка сумите, с които ще гарантира гласовете на 50-тината избиратели; трето, „контролните“ функции се реализират веднага след преброяването на бюлетините, когато се установява дали „изпълнителят“ е свършил качествено работата си. Освен това са предвидени и допълнителни парични бонуси според броя на набраните общински съветници – 30 лева при избор на 1 до 3-ма съветници; 60 лева при избор на 4-ма до 7-на съветници; 90 лева при избор над 7 души общински съветници. Именно тази схема е била приложена при частичните местни избори в Казанлък през 2008 г.⁴

Системата „**индийска нишка**“ е една от най-старите и най-ефективни системи за купуване на гласове в България. Тя се прилага от самия зародиш на демокрацията през 1990 г., като продължава да функционира и днес. Нейните механизми са изключително прости: на дадения избирател се дава попълнена бюлетина с определен знак, която той пуска в урната, но и изважда навън една празна – като доказателство за „правилния“ избор. На извадената бюлетина също се нанася съответният знак, като впоследствие тя се дава на друго лице. Така дейността се повтаря многократно, което изцяло гарантира, че купеният глас отива за посочения кандидат.⁵

Представените схеми за нерегламентираната „търговия с гласове“ недвусмислено показват, че през последните 22 години в България се развива една изключително негативна тенденция за подкопаване основите на демокрацията. Това се вижда и от данните на Прокуратурата за „търговията с гласове“, получени на последните местни избори през 2007 г.: общо са били подадени 179 сигнала за купуване на гласове, като при едва 13 от тях прокуратурата е повдигнала обвинения, а най-масовото купуване на гласове е било в Перник, Варна, Стара Загора и Берковица.⁶

Очевидно в България съществуват разнообразни методи и схеми за манипулиране на вота, чрез които в една или друга посока може да се повлияе върху изборните резултати. Същевременно обаче има достатъчно възможности за противодействие на тези порочни практики. Това може да се постигне чрез въвеждане на промени в съществуващото законодателство. На първо място са необходими изменения в Наказателния кодекс (НК). В сегашния си вид НК оставя много широка врата за ненаказуемост на голяма част от формите за въздействие върху вота. На практика инкриминираните деяния се ограничават до две големи групи:

1. незаконно въздействие с цел да се попречи на упражняване на вота;
2. предлагане или даване на имотна облага, за да се склони някой да упражни изборителното си право.

Не е обявена за престъпление най-често срещаната у нас практика, представляваща съчетание от горните две – **незаконно въздействие**, с цел да се склони из-

бирателят да упражни правото си на глас. Съставите на НК трябва да се формулират по максимално широк начин, за да е несъмнено, че всяка форма на нерегламентирано/незаконно въздействие върху волята на избирателя, независимо дали в посока да гласува или да не гласува, представлява престъпление.

Необходимо е също така да се завиши предвиденото наказание, защото в сегашния си вариант то не може да осъществи превантивната си функция. Адекватно на условията у нас, е възможно наказание до 5 години лишаване от свобода, за да може поне теоретично да съществува и възможността за налагане, съответно изтърпяване, на ефективна присъда.

Вторият проблем, произтичащ от съзнателно поддържаната несъвършена уредба на НК е, че смешно ниските наказания са едни и същи – както за конкретния извършител на престъплението срещу избирателното право, така и за тези, които организират извършването на масови такива престъпления. Практиката показва, че незаконосъобразното въздействие върху вота на избирателите се осъществява от стройна организация от хора и засяга наведнъж множество граждани. В престъпната верига са включени много лица, които си имат строго определени места в йерархията. Според основните принципи на НК, подобни организирани и добре структурирани сдружавания, целящи извършване на множество престъпления срещу различни граждани, по правило са наказвани значително по-тежко в сравнение с индивидуални престъпни прояви, дори и когато се отнася до еднакви по вид и последици престъпления.

В отклонение от тези основни принципи понастоящем еднаква отговорност носят както лицето, което еднократно е предало определена сума пари на конкретен избирател, изпълнявайки поръчка да повлияе върху вота му, така и организаторът, който поръчва и плаща такъв вид влияние да бъде упражнено върху стотици или хиляди избиратели. Наказанието за организаторите на незаконосъобразното въздействие върху вота на избирателите може да бъде завишено до такава степен, че тяхното поведение да се счита за „тежко“ престъпление по смисъла на НК, т.е. да се предвижда наказание поне до 6 години лишаване от свобода.

Доколкото явлението **„криминално контролиран“** вот представлява безспорна заплаха за националната сигурност на страната, тъй като осигурява „легитимиране“ във властта на представители на организираната престъпност, както и безпрепятствен достъп на тези лица до парите на българските данъкоплатци, несъмнена е възможността за използване на специални разузнавателни средства (СРС) срещу организаторите. Законът за СРС предвижда използване за разследване или предотвратяване на престъпления срещу националната сигурност, независимо дали те са „тежки“ престъпления по смисъла на Наказателния кодекс. Отделно от това, във всички случаи на „тежки“ престъпления използването на СРС е също допустимо. Затова със завишаване на наказанието за организаторите до размер над 5 години не би имало съмнения за възможността да се използват СРС, при това от всички органи, които законът допуска да поемат инициативата за използването им, а не само от ДАНС.⁷

Освен изменения в НК, е необходимо и подобряване на изборното законодателство. На първо място е нужно да се преустанови практиката всички избирателни комисии да бъдат силно политически повлияни и в тях надмощие да вземат управляващите в момента политически партии. Този модел на образуване на избирателни комисии благоприятства възможностите за въздействие върху и манипулиране на

вота на избирателите. Също така в секционните избирателни комисии (СИК) попадат и немалък брой хора, които се затрудняват при преброяването на гласовете и съставянето на правилни и валидни протоколи. Това крие риск от изкривяване на изборните резултати. Това е и една от причините, пораждаща необходимостта от създаване на единна и постоянно действаща изборна администрация от ниво Централна комисия до СИК.

Създаването на **постоянна изборна администрация** на първо място би осигурило достатъчно квалифицирани хора на всички нива, свързани с подготовката и провеждането на изборите. Освен това би намалило възможностите за оказване на въздействие върху избирателите на местна почва. То би създавало увереност у тях, че изборният резултат се регистрира от независими експерти, а не е следствие от интересите на местни бизнесмени и партийци. Единствено за избирателните секции в чужбина би могло да се мисли за назначаване на членове, които не са част от единната изборна администрация, но при всички случаи те не трябва да бъдат партийни предложения.

Повсеместното въвеждане на **интегрални бюлетини** също би затруднило незаконосъобразното въздействие върху вота. Такива бюлетини по-трудно могат да бъдат изнасяни извън избирателните секции, а освен това за тях е по-трудно да се изработват „шаблони“ за гласуване – практика, широко използвана в секциите с преобладаващо смесено население.

Друга възможна мярка е **съкращаването на времето** за гласуване. По традиция у нас изборният ден официално трае 13 часа – от 6 сутринта до 19 вечерта. Негативните последици са много. На първо място, това удължава и затруднява неимоверно много изборния процес, без по някакъв начин да улеснява гражданите. Преброяването на гласовете започва едва през нощта, когато умората, съчетана със значителната некомпетентност на част от секционните комисии, води до множество грешки, случайни или не, в изборните резултати. Вторият силно негативен аспект на дългия изборен ден е по-голямата възможност да се следи упражняването на правото на глас във всяка отделна секция и да се предприемат конкретни действия за постигане на желан от дадения кандидат/партия резултат – мобилизиране на избиратели, принуждаването им да отидат да гласуват, организиране на изборни екскурзии. Практиката показва, че подобни злоупотреби винаги се извършват в края на изборния ден, във времето между 17 и 19 часа, но те често имат за последица сериозно преобръщане на вота в конкретната секция.

Изборен ден с такава огромна продължителност има смисъл само ако бъде възприета идеята за въвеждане на задължително гласуване. Доколкото такова задължение у нас все още няма, свиването на изборния ден в рамките на 7-8 часа, например от 8 до 16 часа, е оправдано. Това едновременно ще улесни изборния процес и ще сведе до минимум времето за реакция на организаторите на незаконно въздействие върху вота. То ще улесни и ускори преброяването на гласовете, а със съкращаването на времето за определяне на резултатите ще се намалят и възможностите да се влияе незаконно върху тези резултати чрез фалшифициране на протоколи и др.⁸

Като сериозна пречка пред купуването и продаването на гласове може да бъде използвано създаването на **регионални преброителни центрове**. Ползите от въвеждането на подобна мярка биха били следните:

1. за СИК – свеждане на задълженията до еднообразни действия, с което не само се опростява процесът, но той може да бъде и надеждно проконтролиран. От друга страна се губи смисълът от натиск върху СИК за постигане на определени изборни резултати в полза на една или друга партия/кандидат, а опитите за „купуване“ на СИК на практика се обезсмислят;
2. за избирателите – премахва възможността от проследяване на индивидуалния или колективния вот (практика, характерна най-вече за малките общини). Лишава от смисъл съществуването на посредници, които разпределят финансови потоци и получават материални или други блага на базата на постигнатите изборни резултати;
3. за участниците (партии/кандидати) – премахва зависимостта от посредници, предлагащи услуги, свързани с купуването на гласове или постигането на определен резултат в даден избирателен район;
4. за прозрачността на изборния процес – публичното преброяване създава стандарти на прозрачност, които радикално променят „образа“ на изборите.⁹

Въпреки доминиращото схващане сред българското население, купуването и продаването на гласове не е явление на Прехода, а процес, познат още от края на XIX век. Историческата предпоставка не служи за оправдание на тази порочна практика, но ни помага да разберем по-добре причините за неговото възникване. Освен историческото наследство, за търговията с вот „допринасят“ и политически, икономически и обществени фактори. Слабата икономика, респективно ниските доходи, политическата нестабилност и социалната стратификация оказват своето негативно влияние върху изборния процес.

От друга страна, липсата на достатъчно ефективно правораздаване и несъвършенствата на Изборния кодекс създават допълнителни предпоставки за нарушения. Проблемът с покупко-продажбата на гласове може да бъде решен чрез увеличаване на наказанията в НК и влизане в сила на ефективни присъди; изменение на Изборния кодекс по начин, който ако не премахва напълно възможността за контролиран вот, то да направи този процес толкова труден и сложен, че на практика да го обезсмисли. Тези изменения биха намалили до минимум вероятността в политиката да влизат лица, които си купуват поста.

За да бъдат извършени необходимите промени, обаче, е необходима политическа воля, а докато българската политика се формира от хора, които са попаднали там по неясен начин, това е малко вероятно да се случи.

Бележки:

---

¹ *Конституция на Република България*, Глава Втора, Основни права и задължения на гражданите, Чл. 42 (1) <http://www.parliament.bg/bg/const>.

² Манолов, Г. *Цената на изборите или как партиите си купуват властта*. Пловдив, 2009, с. 312.

³ Манолов, Г. *Цената на изборите или как партиите си купуват властта*. Пловдив, 2009, с. 318.

⁴ Манолов, Г. Пак там, с. 321.

⁵ Манолов, Г. Пак там, с. 323.

---

⁶ Рот, Ю. *Новите български демони*. София, 2008, с.33.

⁷ *Доклад от наблюдението на изборите за избиране на представители на Република България в Европейския парламент и изборите за народни представители в 41-во Народно събрание*. Гражданска коалиция за свободен и демократичен избор Асоциация „Прозрачност без граници“. София, 2009 г., с. 55.
<http://www.transparency.bg/bg/publications/2009/>

⁸ *Доклад от наблюдението на изборите за избиране на представители на Република България в Европейския парламент и изборите за народни представители в 41-во Народно събрание*. Гражданска коалиция за свободен и демократичен избор Асоциация „Прозрачност без граници“. София, 2009 г., с. 57.
<http://www.transparency.bg/bg/publications/2009/>

⁹ *Доклад от наблюдението на изборите за избиране на представители на Република България в Европейския парламент и изборите за народни представители в 41-во Народно събрание*. Гражданска коалиция за свободен и демократичен избор Асоциация „Прозрачност без граници“. София, 2009 г., с. 59.
<http://www.transparency.bg/bg/publications/2009/>

Използвана литература

1. МАНОЛОВ, Г. *Цената на изборите или как партиите си купуват властта*. Пловдив, 2009.
2. *Доклад от наблюдението на изборите за избиране на представители на Република България в Европейския парламент и изборите за народни представители в 41-во Народно събрание*. Гражданска коалиция за свободен и демократичен избор Асоциация „Прозрачност без граници“. София, 2009.
3. <http://www.transparency.bg/bg/publications/2009/>
4. Рот, Ю. *Новите български демони*. София, 2008.
5. *Конституция на Република България*, Глава Втора, Основни права и задължения на гражданите, Чл. 42 (1) <http://www.parliament.bg/bg/const>.